

Dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas ūkininkų socialinės atsakomybės kontekste

Rita Vilké

*Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas
V. Kudirkos g. 18-2, LT-03105, Vilnius*

DOI:10.13165/VPA-17-16-2-06

Anotacija. *Evolucionuojanti viešojo administravimo paradigma, atliepdama milžiniškais tempais besivystančios visuomenės interesus, vis didesnę reikšmę teikia dalyvavimui. Praktika patvirtino dalyvavimo ir įgalinimo vietoje pranašumus, formuodama dalyvavimu grįsto vystymo koncepciją, išryškinusią suinteresuotųjų svarbą bendruomenių vystymo procesuose, ypač kaimiškuosiuose regionuose. Tačiau mokslinėse diskusijose dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas menkai tyrinėtas viešojo administravimo ir socialinės atsakomybės paradigmų sandūroje iš vienos svarbiausių regionuose veikiančių suinteresuotųjų grupių – ūkininkų – perspektyvos. Tad pagrindinis straipsnyje keliamas klausimas yra, kiek socialinės atsakomybės ūkininkai prisiima įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Tyrimas grindžiamas pozityvistinės metodologijos nuostatomis. Atliekant teorinį modeliavimą, teoriškai apibūdintas ir paaiškintas dalyvavimu grįstas bendruomenių vystymas palaikant santykį su aktualiomis viešojo administravimo ir socialinės atsakomybės (SA) paradigmomis, išaiškinta ūkininkų SA raiškos būdų įvairovė įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Atlikus empirinį tyrimą – reprezentatyvią Lietuvos ūkininkų apklausą – pateikta svarbiausių rezultatų apžvalga. Tyrimas atskleidžia, kad dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas ūkininkų SA kontekste Lietuvoje žengia pirmuosius žingsnius: tarp penkių labiausiai paplitusių ūkininkų SA raiškos būdų įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes, SA pamatiniai vertybiniai komponentai atsispindi menkai. Tačiau tai leidžia aiškiai identifikuoti tolesnes ūkininkų SA skatinimo kryptis formuojant ūkininkų rėmimo instrumentų įvairovę.*

Reikšminiai žodžiai: *naujasis viešasis valdymas, dalyvavimu grįstas valdymas, vietos bendruomenių vystymas, socialinė atsakomybė, ūkininkai.*

Keywords: *new public governance, participatory governance, participatory community development, corporate social responsibility, farmers.*

Įvadas

Dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje per pasaulį nuvilnijusios, vis dar besitęsiančios, o kai kur – ir gilėjančios krizės nepaliaujamai demonstruoja globaliame pasaulyje egzistuojančių sąveikų tarp vyriausybių, verslo ir visuomenės tamprumą ir pokyčių poreikį. Nuolatinių transformacijų procese neišvengiamai kinta absoliučiai visos sritys, veikimo jose principai ir patys veikėjai. Nauji šių pokyčių, jų dalyvių, paties dalyvavimo kintančiuose vidinės ir išorinės politinės, ekonominės, socialinės aplinkos ir susijusiuose procesuose iššūkiškai neišvengiamai lemia viešojo administravimo paradigmos kaitą. Atliepiant milžiniškais tempais besivystančios visuomenės interesus, poreikius ir siekius, evoliucionuojanti viešojo administravimo paradigma vis didesnę reikšmę teikia dalyvavimui, reformuojant viešojo sektoriaus institucijas, diegiant inovacijas ir įgalinant dalyvavimu grįstą valdymą (angl. *participatory governance*), kuris padėtų užtikrinti, kad sąveikos dalyviai, kurių atžvilgiu galios įstatymai, aktyviai dalyvautų jų kūrime (Fung and Wright, 2001, 2003; Osborne, 2010; Fung, 2015).

Visuomenės įtraukimo, arba dalyvavimo, kaip vienos svarbiausių dalyvavimu grįsto vystymo dedamųjų klausimai analizuoti gausiai ir įvairiais aspektais (Coleman, 2014; Li and Hunter, 2015, p. 250), tačiau dvidešimto amžiaus pradžioje vystymosi mokslo diskusijos pasistūmėjo nuo holistinių teorijų kūrimo link lokalesnių dimensijų, empirikos ir induktyvių priegų (Mohan and Stokke, 2000). Praktika patvirtino dalyvavimo ir įgalinimo vietoje pranašumus, formuodama dalyvavimu grįsto vystymo (angl. *participatory development*) koncepciją, išryškinusią suinteresuotųjų dalyvavimo svarbą bendruomenės vystymo iniciatyvų kūrimo, įgyvendinimo kontrolės, sprendimų priėmimo ir išteklių paskirstymo procesuose, kurie susiję su pačiais suinteresuotaisiais (Hiskey and Mohan, 2004). Nepaisant kritikos, dalyvavimu grįsto vystymo modeliai įrodė savo tvarumą ir funkcionalumą praktiniu požiūriu, todėl ir toliau išlieka gyvybingi ir aktualūs tobulinant viešąjį valdymą, ypač kaimiškuosiuose regionuose (Coleman, 2014; Brown, 2017).

Šiame tyrime dėmesys sutelktas į dalyvavimu grįstą vietos bendruomenės vystymą (angl. *participatory community development*), suprantamą kaip sąveikos dalyvių vietos bendruomenėje socialinės atsakomybės (angl. *corporate social responsibility*) realizavimą per dalyvavimą – vietos bendruomenių įtraukimą ir vystymą – siekiant pozityvaus pokyčio ne dėl materialinės naudos, bet dėl vietos bendruomenės gerovės. Dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas socialinės atsakomybės (toliau – SA) kontekste moksliniuose tyrimuose iki šiol atspindėtas paskirais fragmentais ir labai skirtingais, tarpusavyje nesusisiejančiais pjūviais: atskirų pramonės šakų įmonių (kalnakasybos, miškininkystės ir kt.) ir kitų didelių tarptautinių kompanijų įsitraukimas į vietos bendruomenių vystymą (O’Faircheallaigh, 2013; Jamali et al., 2015); miesto bendruomenių įsitraukimas į vietos vystymą (Lloyd-Jones and Rakodi, 2014; Wheeler and Beatley, 2014); vietos bendruomenių vystymo resursų panaudojimo klausimai (Kovner and Lerner, 2015); jaunimo įtraukimas į bendruomenių vystymą ir aplinkosaugą (Hart, 2013); bendruomenės vystymo ir bendruomenės gerovės sąsajos (Lee et al., 2015); so-

cialinio teisingumo, ekologinės atsakomybės ir poproduktyvistinės ideologijos įtaka įsitraukimui ir modernios bendruomenės vystymui (Ife, 2013) ir t. t. Vietos bendruomenių įtraukimas ir vystymas, tiesiogiai susijęs su socialinės atsakomybės paradigma kaimo diskurse, fragmentiškai analizuotas įvairių viešųjų paslaugų teikimo kaimo bendruomenėms (Roberts, 2014; Panwar et al., 2016), smulkiųjų ūkininkų užaugintų produktų tiesioginio pardavimo vietos bendruomenei (Obach and Tobin, 2014), darnaus paveldosaugos turizmo vystymo (Li and Hunter, 2015) aspektais.

Nepaisant gausių mokslinių diskusijų kaimo politikos, kaip vienos iš svarbiausių 21-ojo amžiaus viešojo valdymo sričių klausimais, ūkininkų socialinė atsakomybė išlieka itin menkai tyrinētu objektu, nors sąveikaujant viešajam valdymui politiniu, ekonominiu ir socialiniu požiūriais būtent šiai suinteresuotųjų grupei tenka labai svarbus vaidmuo. Žemės ūkio ir kaimo sričiai nuo pat Europos Sąjungos (ES) įkūrimo skiriama didžiulė parama, 2014–2020 m. sudaranti kiek daugiau nei trečdalį viso ES biudžeto (Europos Komisija, 2013). Tiesioginės išmokos ūkininkams 2016 m. siekė 70 proc. visų ES kaimo plėtrai skiriamų lėšų (Europos Komisija, 2016). Ūkininkai yra atsakingi už viešųjų gėrybių teikimą daugiau nei pusėje ES teritorijos (Baldock et al., 2010). Šie ir daugelis kitų faktų grindžia didžiulį ūkininkų vaidmenį, pasireiškiantį ne tik per jų veiklos poveikio mastą gamtinei aplinkai, ekonomikai, bet ir įsipareigojimą socialiniu požiūriu, ypač – artimiausioje aplinkoje esančioms vietos bendruomenėms. Taigi, viena vertus, faktai įrodo, kad ūkininkai yra aktyvūs ir puikiai atstovaujami sąveikos dalyviai priimant sprendimus dėl viešųjų lėšų perskirstymo, kita vertus, jų realus dalyvavimas teikiant viešąsias gėrybes aktyvėjančiai pilietinei visuomenei kelia vis daugiau klausimų, susijusių su skiriamų viešųjų lėšų tikslingumu, pagrįstumu ir atsakingu panaudojimu. Jau daug metų stebint depopuliaciją, nykstantį kaimą regionuose, vienu iš jautriausių aspektų tampa ūkininkų kaip suinteresuotųjų sąveikos dalyvių socialinė atsakomybė įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Tad pagrindinis klausimas, keliamas straipsnyje, yra, kiek socialinės atsakomybės ūkininkai priima įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes.

Šio straipsnio tikslas – ištirti ir įvertinti ūkininkų socialinę atsakomybę įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes dalyvavimu grįsto vystymo požiūriu. Tyrime remiamasi pozityvistinės metodologijos nuostatomis. Tikslu siekiama nuosekliai suplanuotais žingsniais: pirmiausia teoriškai apibūdinamas ir paaiškinamas tiriamas objektas – dalyvavimu grįstas bendruomenių vystymas – palaikant santykį su aktualiomis viešojo administravimo ir socialinės atsakomybės paradigmomis atliekant teorinį modeliavimą; po jo seka ūkininkų socialinės atsakomybės galimų raiškos būdų įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes išaiškinimas. Tai daroma remiantis mokslinės literatūros ir dokumentų analize, sinteze ir teoriniu modeliavimu. Toliau vykdomas empirinis tyrimas – reprezentatyvi Lietuvos ūkininkų apklausa, atliekama rigidiškai surinktų duomenų analizė ir pateikiama tyrimo rezultatų apžvalga.

Dalyvavimas ir dalyvavimu grįstas bendruomenių vystymas viešojo administravimo ir socialinės atsakomybės paradigmos

Remiantis mokslinių tyrimų rezultatais, viešojo administravimo raidos ypatybių apibūdinimui pastaraisiais dešimtmečiais dažnai vartotas sąvokas *klasikinis* arba *tradicinis viešasis administravimas*, *naujasis viešasis administravimas* arba *naujoji viešoji vadyba* keičia *naujojo viešojo valdymo* sąvoka ir jos įvairios interpretacijos, atitinkamai atspindinčios kintančius viešojo administravimo bruožus, o kartu – ir viešojo administravimo organizacijų patiriamas transformacijas (Domarkas, 2011; Osborne, 2010; Bryson et al., 2014). Dėl globalių išorinių ir vidinių organizacijų virsmų evoliucionuojančiam viešajam valdymui keliami vis aukštesni reikalavimai. Tad klasikinis arba tradicinis viešasis administravimas, evoliucionavęs link naujojo viešojo administravimo arba naujosios viešosios vadybos, pastaruosius dešimtmečius žengia į dar aukštesnę evoliucijos pakopą – naująjį viešąjį valdymą (angl. *New Governance*) – vertybių, programų ir institucijų sistema, padedančią visuomenei tvarkyti savo ekonominius, socialinius ir politinius reikalus, naudojantis valstybės, pilietinės visuomenės ir privataus sektoriaus sąveika (Domarkas, 2011, p. 10). Dažnai pagrindiniu modernių viešojo sektoriaus organizacijų tikslu įvardijamas visų vidinės ir išorinės aplinkos išteklių mobilizavimas ir efektyvus panaudojimas pokyčiams įgyvendinti, kurie užtikrintų strateginių valstybės ir regionų tikslų pasiekimą bei padėtų kaip galima geriau patenkinti teisėtų visuomenės interesų, poreikių ir lūkesčių įvairovę (Dahl and Soss, 2014; Kettl, 2015; Patapas et al., 2014).

Evoliucionuojanti viešojo administravimo paradigma, atliepdama geresnio sąveikos rezultato siekį, vis didesnę reikšmę teikia dalyvavimui. Paskutiniu metu vis dažniau teigiama, kad šiuolaikinės socialinės minties būtinaisiais elementais tampa bendruomenės įtraukimas ir darnus vystymas (Warburton, 2013, p.31), o esmine demokratijos gilinimo priemone įvardijamas viešojo sektoriaus organizacijų reformavimas diegiant inovacijas ir įgalinant dalyvavimu grįstą valdymą (Fung and Wright, 2001, 2003; Fung, 2015). Visuomenės įtraukimas į politikos sprendimų priėmimą, viešųjų paslaugų teikimą ir finansavimą kaip *gero valdymo* (angl. *good governance*) praktika (UN, 1997, 2007; Osborne, 2010; Risse, 2014; Rotberg, 2014; Fung, 2015) tampa neatsiejama dalyvavimu grįsto valdymo dalimi.

Tarp svarbiausių visuomenės įtraukimo sėkmės veiksnių įvardijami pokyčiai teritorinės savivaldos institucijose: pilietinės visuomenės kaip partnerių, lygiaverčių viešojo valdymo dalyvių suvokimas, sąlygų visuomenės įtraukimui sudarymas, informacijos prieinamumas ir duomenų atvirumo politika (Smalskys and Šilinskytė, 2016). Visuomenės įsitraukimui kritiškai svarbus decentralizuotos politikos efektyvumas ir lankstumas struktūrinių veiksnių požiūriu, jos teritoriniams įgyvendintojams suteikiantis įrankių, padedančių atliepti opiausias bendruomenės problemas, taip pat ankstesnės bendruomenės dalyvavimo patirtys (Coleman, 2014; Taylor and Van Grieken, 2015). Moksliniais tyrimais įrodyta, kad ankstesnės sėkmingos bendruomenių įsitraukimo į viešąjį valdymą patirtys, apimančios

viešųjų socialinių ir kitų gyventojų gerovės paslaugų teikimo (pvz., senolių, vaikų ar gyventojų su negalia priežiūra, viešųjų erdvių tvarkymas, apželdinimas ir (ar) kitoks grąžinimas), sporto, edukacijos, kultūros sritis, akceleroja bendruomenių vystymąsi ir dalyvavimą grįstą valdymą (Foljanty-Jost, 2011, p. 323).

Pabrėžtina, kad minėti visuomenės įsitraukimo į viešąjį valdymą bendruomenių lygmeniu būdai realizuojami remiantis savanoryste, nesiekiant atlygio ir yra išskirtinai grįsti socialine grąža: vieša padėka, pagarba, autoriteto vietos bendruomenėje įgijimu ar pripažinimu dar platesniu regiono, valstybės, tarptautiniu mastu (Geiser et al., 2014; Oostlander et al., 2014; Dwyer et al., 2013). Kartais tebėra teigiama, kad apčiuopiama nauda yra pagrindinė paskata visuomenei įsitraukti, tačiau tai būdinga specifiskai produktyvistiškai tebemažstančioms visuomenėms (Li and Hunter, 2015). Todėl pasirinktų bendradarbiavimo formų kritinėmis veiksmingumo ir sėkmės sąlygomis tampa potencialių sąveikos dalyvių sąveikos kaip atsakingo bendruomenės nario-vystytojo savivoka, vertybės, motyvacija, gebėjimai, galimybės įsitraukti ir prisidėti prie vietos bendruomenės vystymo dalyvaujant. Šių charakteristikų rinkinys atspindi vieną iš socialinės atsakomybės (angl. *social responsibility*) paradigmos į išorinę aplinką nukreiptų dedamųjų, vietos bendruomenės, kurioje veikia tam tikras sąveikos dalyvis, t. y. suinteresuotasis (angl. *stakeholder*), įtraukimą ir vystymą (angl. *community involvement and development*) (Freeman, 2010; ISO 26000, p. 60–68).

Socialinės atsakomybės (SA) koncepcija kaip viena iš vertybių sistemų paradigmų, pradėjusi formuotis dar XX amžiaus viduryje ir iki šiol itin plačiai tyrinėjama įmonių (verslo sektoriaus) diskursu, tebėra suprantama nevienareikšmiškai. Egzistuoja daug įvairių požiūrių ir juos apibendrinančių teorijų, kuriomis remiantis šis fenomenas įvairiais aspektais gausiai tyrinėtus verslo įmonėse. Tačiau iki šiol itin reti bandymai SA moksliniuose tyrimuose specifiskai fokusuotis į agroverslą, dar rečiau – kaimą ir vietos bendruomenes, ir beveik niekada – į ūkininkus. XXI amžiaus pirmajame dešimtmetyje mokslinėms diskusijoms pasistūmėjus viešojo sektoriaus SA kryptimi, vis labiau ryškėja viešojo intereso ir ekonominės naudos nepavykusių derinių konfliktai, suponuojantys galimybę į tiriamą objektą pažvelgti originaliu kaimo diskursu.

Nors socialinė atsakomybė (SA) suprantama ir apibrėžiama skirtingai, tačiau ji visuomet yra susijusi su tam tikrais tiriamo objekto veiksmiais dėl bendro gėrio, kurių atlikti nereikalauja teisės aktai ir už juos nesiekiami atlygio. Siekiant sistemiskumo, SA dažnai konceptualizuojama nurodant bendro gėrio siekimo sritis. Šiame tyrime, atsižvelgiant į tiriamą objektą ir kontekstą, remiamasi trimačio veiklos minimumo (angl. *Triple Bottom Line*) požiūriu (Elkington, 1994), kur SA suprantama kaip socialinių, aplinkosauginių ir ekonominių interesų derinimas su suinteresuotųjų lūkesčiais.

SA teorijoje vietos bendruomenės įtraukimas ir vystymas yra viena kertinių SA realizavimo formų, nukreiptų į socialinę sritį – santykius su artimiausia išorine aplinka (Moon, 2002; ISO 26000). Vietos bendruomenės įtraukimas, remiantis šiuo požiūriu, traktuojamas kaip pilietinės visuomenės stiprinimo būdas, siekiant

prisidėti prie viešojo gėrio kūrimo jas vystant, nepriklausomai nuo to, ar tai atliekama individualiu, ar asocijuotu, t. y. atitinkamų tipų organizacijų, lygmeniu. Toks veikimo būdas yra ne kas kita, kaip *dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas*. SA koncepcijoje tokiu veikimu geriau atspindima piliečių interesų, poreikių ir lūkesčių įvairovė, o taip veikiančios organizacijos ar asmenys laikomi socialiai atsakingais, nes prisideda prie demokratijos ir pilietiškumo vertybių stiprinimo.

Vietos bendruomenė suprantama kaip fiziniu požiūriu artimoje organizacijos išorinėje aplinkoje gyvenantys ar kitaip, pvz., socialiniais saitais susiję asmenys, jų grupės, geografiškai (išskirtiniais atvejais ir virtualiai) nenutolusios nuo organizacijos poveikio lauko (Moon, 2002; ISO 26000). Kiekvienu atveju, priklausomai nuo organizacijos specifikos, jos poveikis savo dydžiu ir stiprumu skirtingas, todėl ir poveikio laukas, kaip ir suinteresuotieji, atitinkamai kinta. Todėl vietos bendruomenė ir kontekstas, kuriame ji veikia, gali būti suprantami ir apibrėžiami gana skirtingai.

Ūkininkų socialinė atsakomybė įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes

Ūkininkų socialinė atsakomybė, remiantis trimačio veiklos minimumo požiūriu (Elkington, 1994), šiame tyrime suprantama kaip ūkininkų socialinių, aplinkosauginių ir ekonominių interesų derinimas su suinteresuotųjų lūkesčiais. Pagal tyrimo klausimą tikslingai fokusuojantis į ūkininkų SA įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes, detaliai analizuojama viena iš SA socialinės srities dedamųjų. Šiuo atveju svarbu paaiškinti kontekstą – aplinką, kurioje gali pasireikšti ūkininkų SA, ir identifikuoti suinteresuotuosius šioje aplinkoje, nes tai padės nustatyti galimus ūkininkų SA raiškos būdus įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes.

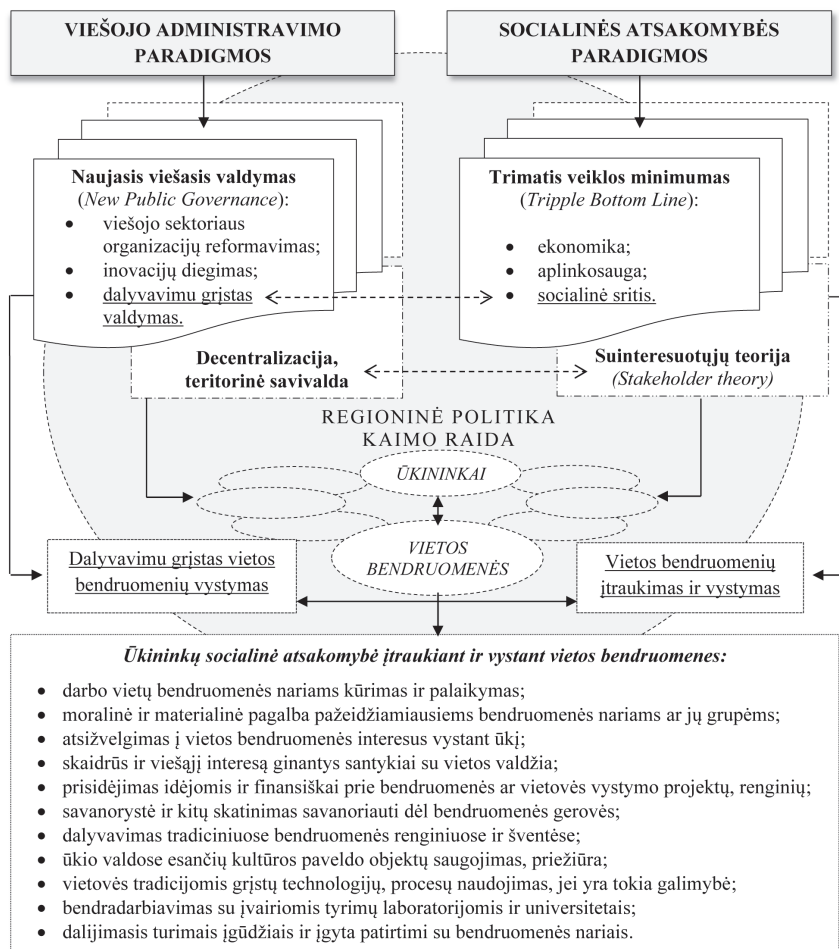
Ūkininkų veiklos specifika lemia, kad jų artima išorinė aplinka, kurioje gali įvykti sąveika su vietos bendruomene – jos įtraukimas ir vystymas – pirmiausia glaudžiai siejasi su žemės valdomis, kuriose veikia ūkis. Ūkininkų SA kontekste vietos bendruomene laikytini geografiniu požiūriu ūkininko valdų kaimynystėje išsidėstę suinteresuotieji: vietos savivaldos institucijos ir jų įgalioti atstovai: administracinių paslaugų teikėjai, sveikatos priežiūros, švietimo, socialinių paslaugų teikėjai, įvairių kaimo bendruomenių lyderiai ir nariai, vietos veiklos grupių lyderiai ir nariai, kaimų ir aplinkinių vienkiemių gyventojai, kiti ūkininkai – nuosavybės valdytojai, žemės ūkio bendrovės, kooperatyvai, smulkūs vietos verslininkai (Freeman, 2010; Harrison et al., 2015; Yang et al., 2015). Šie suinteresuotieji gali įvairiai dalyvauti vietos bendruomenėje, įkūnijant vieną ar keletą persidengiančių vaidmenų, geografiškai susijusių su vieta, kurioje jie veikia, todėl šiame tyrime jie apibendrintai laikomi vietos bendruomene. Suinteresuotųjų SA socialinėje srityje lūkesčiai, susiję su jų bendruomenių įtraukimu ir vystymu, tiesiogiai atspindi vieną didžiausių kaime sukuriamų socialinių viešųjų gėrybių – kaimo gyvybingumo palaikymą (Žalioji knyga, 2010; Europos Parlamentas, 2011).

Mokslinėje literatūroje (pvz., Moon, 2002; O’Faircheallaigh, 2013; Obach and Tobin, 2014; Roberts et al., 2014; Turner et al., 2014; Panwar et al., 2016 ir kt.) ir norminiuose SA dokumentuose (ISO 26000) bendruomenės įtraukimui ir vystymui aptariami įvairūs būdai. Bendriausia SA koncepcijos prasme prisidėjimas vystant vietos bendruomenės suprantamas kaip gyvenimo kokybės gerinimas artimoje aplinkoje esančiai populiacijai. Tai ilgalaikis procesas, kuriame siekiama suderinti kultūrinį ar istoriniu požiūriu prieštaraujančius skirtingų vietos suinteresuotųjų interesus. Todėl vietos bendruomenės vystymas yra socialinių, politinių ir ekonominių vietos bendruomenės savybių sąveikos bendras rezultatas, itin priklausantis nuo įsitraukusiųjų, kurie dalindamiesi atsakomybe siekia bendro tikslo – pagerinti gyvenimo kokybę bendruomenėje.

Bendruomenės įtraukimas ir vystymas siejamas su darbo vietų kūrimu ir vietos gyventojų įdarbinimu plečiant ar diversifikuojant vykdomas ekonomines veiklas, vystant technologinius procesus (Obach and Tobin, 2014; ISO 26000). Tai taip pat gali vykti socialinių investicijų į gerovę ir pajamų kūrimu inicijuojant įvairius vietos bendruomenės vystymo projektus (Roberts, 2014; Kovner and Lerner, 2015; Panwar et al., 2016), plečiant švietimo ir įgūdžių tobulinimo programas, skatinant ir puoselėjant vietinį tautinį paveldą, kultūrą, menus (Li and Hunter, 2015), remiant ar plečiant sveikatinimo paslaugas bendruomenei (Panwar et al., 2016).

Bendruomenės vystymui svarbus ir jos institucinis stiprinimas, kultūrinių, socialinių ir aplinkosaugos forumų, kitų renginių organizavimas ir tinklaveika įtraukiant institucinius partnerius (Hart, 2013; Ife, 2013). Bendruomenių įtraukimo ir vystymo tikslas SA požiūriu pasiekiamas tada, kai vietos bendruomenės nariai pradeda aktyviai siekti pilietinio dalyvavimo, įgyja lygias teises, galimybes ir pasiekia orumo nežeminantį gyvenimo lygį, nepaliekant terpės pasireikšti bet kokio tipo diskriminacijai (ISO 26000, p.61). Tai bendruomenės viduje vykstantis procesas, kuriame egzistuojančiais ryšiais nugalami barjerai ir mėgaujamosi visomis teisėmis. Vietos bendruomenės vystymas yra palaikomas ir skatinamas socialiai atsakinga visų bendruomenės suinteresuotųjų elgsena. Tam tikrais atvejais SA teorija pabrėžia, kad institucinių suinteresuotųjų socialiai atsakinga elgsena gali pasireikšti į bendruomenės gerovę nukreiptomis socialinėmis investicijomis, kurios gali sietis arba nesisieti su tiesiogine suinteresuotojo veikla. Tačiau čia svarbu pabrėžti, kad dažnu atveju fragmentiška socialines investicijas kaime gaubianti filantropijos idilė neturi būti siejama su SA, nes vien paskiri filantropiniai veiksmai, neintegruoti į tęstinę veiklą, SA teorijoje nėra priskiriami suinteresuotojo socialinei atsakomybei (Carroll, 2016; ISO 26000).

Tačiau ne visi minėti SA teorijoje įvardijami bendruomenių įtraukimo ir vystymo būdai yra aktualūs tiriant ūkininkų SA kaimo diskurse. Pagal šio tyrimo klausimą redukuojant ir adaptuojant parinktas viešojo valdymo ir SA teorijas ūkininkų socialinės atsakomybės tyrimui atrinkti pagrindiniai ūkininkų SA raiškos būdai įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Atlikus mokslinės literatūros ir aktualių dokumentų analizę, sintezę ir teorinį modeliavimą, suformuotas ūkininkų SA dalyvavimu grįsto vietos bendruomenių vystymo teorinis modelis (žr. 1 pav.).

1 pav. Dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas ūkininkų socialinės atsakomybės požiūriu: teorinis modelis

Šaltinis: sudaryta autorės.

Tyrimo metodologija

Tyrimas grindžiamas pozityvistinės metodologijos nuostatomis. Kuriant dalyvavimu grįsto vietos bendruomenių vystymo ūkininkų SA aspektu vertinimo metodiką, pasitelkti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės, sintezės bei teorinio modeliavimo rezultatai. Tikslingai detalizuojant naujojo viešojo valdymo ir SA

daugiadimensines paradigmas^a ir jas redukuojant pagal tyrimo klausimą, nustatytos ūkininkų SA tyrimams aktualios dimensijos – ekonominė, aplinkos, socialinė – būdingos trimačio veiklos minimo koncepciniam SA modeliui.

Tolesniame etape atliktas atrinkto trimačio koncepcinio SA modelio modifikavimas kaimo diskursui. Kiekviena iš trijų atrinkto modelio dimensijų atspindi ūkininkų SA veikiančių veiksnių grupę: ekonominiai, aplinkos ir socialiniai veiksniai. Tiriamas objektas, vietos bendruomenių įtraukimas ir vystymas, teoriniame modelyje lokalizuotas atitinkamai detalizavus socialinę SA dimensiją apibūdinančių kriterijų – kategorijų grupę. Tada išskleisti šią kategoriją atspindintys diagnostiniai požymiai – subkategorijos – ir atliktas jų adaptavimas ūkininkų SA tyrimui. Tikslumas, t. y. SA aktualių kategorijų ir subkategorijų įtraukimas į dalyvavimu grįsto vietos bendruomenių vystymo ūkininkų SA kontekste tyrimą, užtikrinamas pasitelkiant teoriniuose tyrimuose aptartas vadybines SA operacionalizavimo priemones – Tarptautinės standartų organizacijos (ISO) išleistas Socialinės atsakomybės gaires (ISO 26000:2010) jas modifikuojant ir pritaikant tiriamam objektui.

Ūkininkų SA įtraukiant ir vystant vietos bendruomenės dalyvavimu grįsto vystymo požiūriu tyrimas susideda iš kelių dalių. Pirmiausia siekiama išsiaiškinti ūkininko kaip atsakingo bendruomenės vystytojo savivoką, prašant nurodyti, ar jis laiko save bendruomenės nariu, galinčiu prisidėti prie jos vystymo (Taip (Ne)). Po to prašoma nurodyti, prie kokių iš nurodytų SA iniciatyvų ir, atitinkamai, kiek prie kiekvienos iš jų ūkininkai prisideda, naudojant 5-ių laipsnių Likerto skalę (nuo „nuolat“ iki „niekada“).

Atlikto tyrimo populiacija – 138,9 tūkst. Lietuvos ūkininkų (Lietuvos žemės ir maisto ūkis, 2015, p. 36). Reprezentatyvi imtis, apskaičiuota taikant imties formulę su 3 proc. paklaida ($\epsilon=0,05$) ir 95 proc. ($p=0,5$) pasiklovimo intervalu (Schwarze, 1993), yra lygi 1059 respondentams. Tyrimui atlikti imtis sudaryta sisteminės atrankos būdu iš tyrimo vykdytojų turimos Lietuvos ūkininkų kontaktų duomenų bazės. Apklausa vykdyta telefonu 2017 m. sausio–vasario mėn. Potencialiems respondentams skambinta 3211 kartų, į skambutį telefonu neatsiliepta 1491 kartą, 612 ūkininkų dalyvauti apklausoje atsisakė. Tinkami tyrimui duomenys surinkti iš 1108 Lietuvos ūkininkų, tad šis kiekis tenkina apskaičiuotas reprezentatyvumo charakteristikas.

Duomenų rinkimui naudota iš anksto parengta ir aprobuota struktūrizuota anketa. Siekiant užtikrinti tyrimo vykdymo kokybę ir duomenų patikimumą, buvo atlikti atitinkami veiksmai. Parengus pirminį struktūrizuotos anketos variantą, 2017 m. spalio–lapkričio mėn. atliktas bandomasis (pilotinis) tyrimas, kurio metu mokslininkai tiesioginio interviu būdu apklausė 100 Lietuvos ūkininkų. Buvo nus-

a Daugiadimensinės SA paradigmos: dviejų dimensijų (Quazi & Brien, 2000; 2003; 2008), trijų dimensijų (Elkington, 1994), keturių dimensijų su modifikacijomis (CED, 1971, Carroll, 1979, 1991, 1999; modifikacija Shwartz & Carroll, 2003), suinteresuotųjų (Freeman, 1984).

tatyta, kad reikalingos anketos korekcijos dėl pastebėtos konteksto tiriamoje srityje specifikos. Būtinis tyrimo instrumento korekcijos diskutuotos tarptautinių srities ekspertų darbo grupėje ir parengtas aprobuotas anketos variantas pagrindiniam tyrimui. Techniniam duomenų pagal anketos klausimus surinkimui viešo konkurso būdu rinkoje įsigyta paslauga. Prieš pradėdant vykdyti pagrindinę apklausą, paslaugos techniniam teikėjui vesti išsamūs apmokymai, kurių metu pateiktos detalios apklausos atlikimo instrukcijos, aptartas klausimų turinys, apmokyti apklausos paslaugos teikėjo techniniai darbuotojai, kaip tinkamai turi būti pildoma anketa, supažindinta su anketos užpildymo kokybės reikalavimais. Apklausos vykdymo metu pagal poreikį vyko konsultacijos. Po apklausos atlikimo paslaugos teikėjas pakartotinai telefonu susisieki su atsitiktinai atrinktais respondентаis, kurių teiravosi apie apklausėjo darbo aspektus ir pakartotinai pateikė kelis klausimus iš anketos. Tokiu būdu patikrinta 10 proc. užpildytų anketų. Visų anketų užpildymo kokybė patikrinta atsižvelgiant į klausimų loginės sekos kriterijus.

Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, atlikta aprašomoji statistinė duomenų analizė: buvo skaičiuojamas respondentų atsakymų į klausimus procentinis pasiskirstymas, lyginant duomenis tarp grupių buvo naudojamas χ^2 kriterijus (reikšmingumo lygmuo (p) < 0,05). Atlikto tyrimo imties dydis leidžia užtikrinti, kad statistinė rezultatų paklaida neviršija 3,1 procento. Statistinė duomenų analizė atlikta naudojantis SPSS 20.0 programa. Požymių nepriklausomumo testas buvo taikytas siekiant išsiaiškinti, ar respondento charakteristikos (lytis, amžius ir pan.) turi įtakos atsakymų į klausimus pasiskirstymui. Tam atlikti χ^2 nepriklausomumo hipotezės tikrinimai (Čekanavičius & Murauskas, 2000). Gauta reikšmė lyginta su χ^2 skirstinio atitinkama reikšme. Tyrimo rezultatuose pagal tam tikrą respondentų charakteristiką yra pateikti tik tie atsakymų į klausimus sklaidos variantai, kuriuose nagrinėjamas testas parodė, jog atsakymų sklaida priklauso nuo respondentų charakteristikos.

Bendrosios tyrimo respondentų charakteristikos. Apklausti ūkininkai reprezentuoja visas šalies savivaldybes, skirtingas gamtines zonas, atspindi įvairias ūkininkavimo sąlygas ir atitinkamas ūkininkų bei ūkių charakteristikas: ūkininko lytis, amžius, išsilavinimas; ūkio dydis, ūkio veiklos trukmė, ūkininkavimo tipas (Lietuvos žemės ir maisto ūkis, 2015).

Tyrimo dalyvavo 57,7 proc. vyrų ir 42,3 proc. moterų. Didžiausia dalis apklaustųjų ūkininkų (38,3 proc.) yra respondentai nuo 55 iki 64 metų amžiaus, antroji pagal amžiaus kriterijų grupė (27,6 proc.) yra ūkininkai nuo 45 iki 54 metų amžiaus, 65 metų amžiaus ir vyresni respondentai sudaro 23,9 proc. Mažiausią respondentų grupę pagal amžių sudaro jaunieji ūkininkai, t. y. iki 35 m. (1,1 proc.) ir nuo 35 iki 44 metų (9,1 proc.). Didžiausia dalis apklaustųjų (34,5 proc.) yra įgiję specialų vidurinį išsilavinimą, kiek mažesnė dalis – aukštesnįjį ir vidurinį išsilavinimą (atitinkamai 23,7 proc. ir 21,4 proc.). Mažiausią respondentų grupę pagal išsilavinimą sudaro įgiję pagrindinį (4,6 proc.) ir pradinį išsilavinimą (1,6 proc.). Didžioji dalis (88,4 proc.) apklausoje dalyvavusių ūkininkų nurodytą išsilavinimą yra įgiję iki 1990-ųjų metų (arba sovietiniu laikotarpiu), 10 proc. – iki Lietuvos

įstojimo į ES (t. y. 1990–2004 m. laikotarpiu) ir 1,6 proc. išsilavinimą įgijo 2005 m. ar vėliau, t. y. po Lietuvos įstojimo į ES.

Šiek tiek mažiau nei pusės apklausoje dalyvavusių ūkininkų (40,2 proc.) ūkių ekonominis dydis (apyvarta eurais per mėnesį) siekia iki 4 000 eurų ir pagal šį kriterijų patenka į mažiausių ūkių grupę. 22,3 proc. respondentų ūkių apyvarta siekia nuo 4 001 iki 8 000 eurų, 16,3 proc. – nuo 8 001 iki 15 000 eurų, 8,8 proc. – nuo 15 001 iki 25 000 eurų, 6,3 proc. – nuo 25 001 iki 50 000 eurų. Mažiausią pagal ūkio apyvartą apklaustųjų grupę sudaro ūkininkai, kurių ūkių apyvarta didžiausia: 3,4 proc. apklaustųjų ūkių apyvarta yra nuo 50 001 iki 100 000 eurų, 1,9 proc. – nuo 100 001 iki 250 000 eurų ir 0,8 proc. – daugiau nei 250 001 eurų. Didžiausią dalį apklaustųjų (44,8 proc.) sudaro ūkininkai, kurių ūkio dydis yra iki 20 ha; 32,1 proc. – nuo 20,1 iki 50 ha; 13,7 proc. – nuo 50,1 iki 100 ha. Mažiausią dalį apklaustųjų sudaro ūkininkai, kurių ūkiai yra nuo 100,1 iki 500 ha (9,2 proc.) ir didesni nei 500,1 ha (0,2 proc.).

Pagal ūkio veiklos trukmės kriterijų beveik pusė apklaustųjų ūkininkų (46,6 proc.) ūkio veiklą pradėjo prieš 21-erius metus ar dar anksčiau, panaši dalis apklaustųjų (43,1 proc.) – prieš 11-20 metų, ir jauniausių ūkių (10 ir mažiau metų) dalis apklausoje sudaro 10,3 proc.

Daugiau nei pusės apklaustųjų (54,1 proc.) ūkiai yra mišrūs (ir augalininkystė, ir gyvulininkystė), tik augalininkystė užsiima 21,5 proc. respondentų, gyvulininkystė – 13,3 proc. Apibendrinant bendrąsias tyrimo respondentų charakteristikas, galima teigti, kad apklaustos duomenys yra reprezentatyvūs.

Tyrimo rezultatai

Lietuvos ūkininko kaip atsakingo bendruomenės nario-vystytojo savivoka.

53,8 proc. apklausoje dalyvavusių Lietuvos ūkininkų paklausti, ar laiko save vietos bendruomenės nariais, galinčiais prisidėti prie jos vystymo, atsakė teigiamai, likusi dalis (46,2 proc.) – neigiamai.

Detalesnė apklaustos rezultatų pagal demografines charakteristikas analizė atskleidžia svarbių faktų. Tarp teigiamai atsakiusių pagal lytį, kiek stipresniais vietos bendruomenių vystytojais jaučiasi vyrai (57,0 proc.), nei moterys (49,5 proc.). Amžiaus pjūvis atskleidžia, kad kuo jaunesnis ūkininkas, tuo dažniau jis įvardija save bendruomenės nariu, galinčiu prisidėti prie jos vystymo: tarp teigiamai atsakiusių net 83,3 proc. ūkininkų yra jaunesni nei 35 metų, 35–54 metų grupėse teigiami atsakymai svyruoja tarp 60,4 ir 61,8 proc., o vyriausiųjų ūkininkų grupėje (nuo 65 metų ir daugiau) teigiamai atsakė du kartu mažiau nei jauniausiųjų grupėje (41,1 proc.).

Lietuvos ūkininko kaip atsakingo bendruomenės vystytojo savivokai didelę reikšmę turi išsilavinimas. Kuo aukštesnį išsilavinimą yra įgijęs ūkininkas, tuo pozityvesnis jis yra bendruomenės įtraukimo ir vystymo atžvilgiu. 65,0 proc. aukštąjį išsilavinimą įgijusių ūkininkų pateikė teigiamą atsakymą. Tai yra net tris kartus dažniau, nei pagrindinį išsilavinimą įgiję ūkininkai (21,6 proc.). Pažvelgus į

laikotarpį, kuriuo ūkininkai įgijo šį paskutinįjį išsilavinimą, matyti, kad Sovietiniu laikotarpiu įgijusių išsilavinimą ūkininkų teigiami atsakymai siekia 53,2 proc., nuo Nepriklausomybės atkūrimo iki įstojimo į ES laikotarpiu (1990–2004 m.) beveik tiek pat (54,1 proc.). Tačiau net 88,2 proc. Lietuvos ūkininkų, išsilavinimą įgijusių 2005 m. (po Lietuvos įstojimo į ES) ir vėliau, mano esantys vietos bendruomenės nariai, galintys prisidėti prie jos vystymo. Šią tendenciją aptariant kartu su ūkio veiklos trukmės metais požymiu matyti, kad kuo ilgiau ūkininkavimo veiklą vykdo ūkininkas, tuo jo kaip atsakingo bendruomenės nario-vystytojo savivoka mažesnė. Ūkiuose, kurių veiklos trukmė iki 10 ir 11–20 metų, teigiami atsakymai svyruoja apie 57,1 proc., o 21 metų ir senesniuose ūkiuose krenta iki 50 proc.

Vertinant ūkininkų apklausos rezultatus pagal ūkio dydžio charakteristikas išryškėja tam tikros bendros tendencijos. Tiek pagal plotą, tiek pagal ekonominį dydį vertinant ūkininkų ūkius matyti, kad nuo didesnis ūkis, tuo dažniau Lietuvos ūkininkai laiko save vietos bendruomenių nariais, galinčiais prisidėti prie jų vystymo. Pagal ūkio plotą teigiami atsakymai svyruoja apie 45,5 proc. mažuose ūkiuose (iki 20 ha), po to tolygiai kyla iki 70,56 proc. didžiausiuose ūkiuose (100 ha ir daugiau). Vertinant pagal ūkio ekonominį dydį, stebimas tolygus teigiamų atsakymų didėjimas nuo 46,1 proc. mažiausiuose ūkiuose (iki 4 tūkst. eurų) iki 77,8 proc. didžiausiuose (daugiau nei 250 tūkst. eurų). Nežymią išskirtį tendencijose (55,3 proc.) sudaro ūkiai, kurių ekonominis dydis yra tarp 50 ir 100 tūkst. eurų.

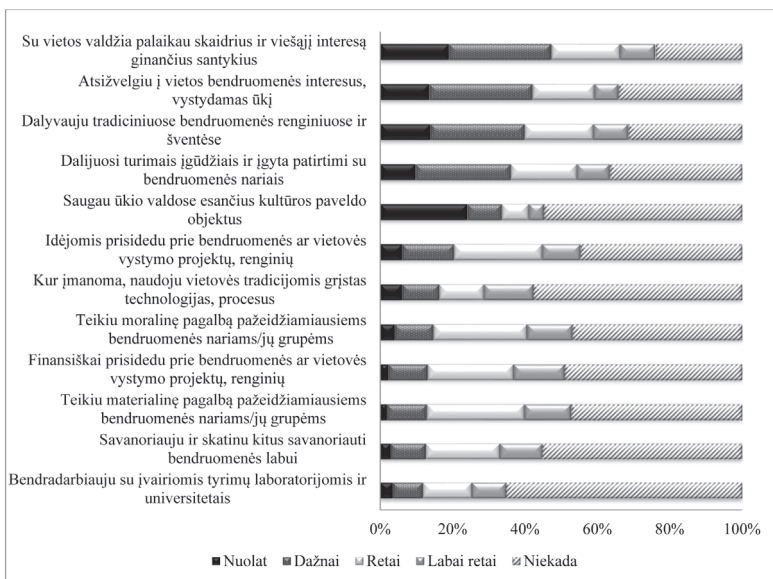
Ūkininkavimo tipas (specializacija) taip pat turi reikšmės Lietuvos ūkininkų kaip atsakingų bendruomenės narių-vystytojų savivokai. Analizuojant duomenis pastebėta, kad augalininkystės srityje besispecializuojančiuose ūkiuose ūkininkai dažniau mano esą vietos bendruomenių nariai, galintys prisidėti prie jų vystymo, nei gyvulininkystės (atitinkamai 60,4 proc. ir 46,4 proc. teigiamų atsakymų). Labiausiai pagal šį parametą išsiskiria daržininkystės ir sodininkystės ūkiai (77,8 proc.), o tarpinę poziciją užima mišrūs ūkiai (53,1 proc.).

Darbo vietų bendruomenės nariams kūrimas ir palaikymas. Lietuvos ūkininkų ūkiuose vietinių darbuotojų įdarbinimas kaip vienas iš SA raiškos būdų nėra paplitęs. Paklausti, ar jų ūkiuose yra vietinių darbuotojų, tik 22,5 proc. ūkininkų atsakė teigiamai. Paprašyti nurodyti priežastis, kodėl jų ūkiuose nedirba vietiniai darbuotojai, beveik visi ūkininkai (98,1 proc.) teigė, kad nėra poreikio, ūkyje dirba visi šeimos nariai, darbus nudirba patys, kai kuriems padeda atvažiuojantys vaikai. Likusi dalis neigiamai atsakiusių ūkininkų nurodė priežastis, kurias galima skirstyti į dvi grupes: ekonomines ir socialines. Tarp ekonominių priežasčių (0,9 proc.) buvo minimos dvi pagrindinės: nėra galimybės pasisamdyti darbuotojų, nes tai per brangu ir nėra iš ko mokėti, nes ūkis nėra labai pelningas.

Ūkininkų įvardytos socialinės priežastys (1,0 proc.) apima norinčių dirbti nebuvimą, tinginystę, prioriteto teikimą socialinėms ir nedarbo išmokoms, alkoholizaciją. Buvo įvardytos ir abi grupės priežasčių kartu: „nėra ką samdyti ir už ką samdyti“. Reikšmingų skirtumų pagal amžiaus charakteristikas šiuo klausimu nebuvo nustatyta. Tačiau atsižvelgiant į paskutiniojo įgyto išsilavinimo kriterijų, matyti, kad kuo aukštesnis ūkininkų išsilavinimas, tuo labiau jie linkę naudotis samdomu

darbuotojų paslaugomis. Tarp samdančių darbuotojus tik 1,2 proc. sudaro pradinį išsilavinimą įgiję ūkininkai, 50,6 proc. – pagrindinį, vidurinį, specialųjį ir 48,2 proc. auštąjį išsilavinimą įgijusių ūkininkų. Atsižvelgiant į ūkio dydžio parametrus, tiek pagal žemės plotą, tiek pagal ekonominį dydį tendencija sutampa: kuo didesnis ūkis, tuo dažniau jie samdo vietinius darbuotojus. Pagal ūkio veiklos vystymo trukmę tyrimo rezultatai atskleidžia, kad jaunuose ūkiuose (iki 10 metų) vietiniai darbuotojai yra samdomi kiek rečiau (14,9 proc.), nei ilgiau veikiančiuose ūkiuose – 11–20 metų ir ilgiau veikiančiuose ūkiuose šis rodiklis atitinkamai didėja iki 22,4 proc. ir 24,2 proc. Tyrimo rezultatai rodo, kad ūkio specializacija vietinių darbuotojų samdymui reikšmės neturi.

Kiti dvylika ūkininkų SA raiškos būdų įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes suskirstyti atitinkamai pagal jiems suteiktas reikšmes. Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus rezultatus, išskirtos dvi atsakymų grupės: labiausiai paplitę Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdai įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes (atsižvelgiant į apibendrintus duomenis, atsakymai „nuolat“ ir „dažnai“ susumavus sudaro ne mažiau nei trečdalį, t. y. 33,3 proc. visų atsakymų) ir plėtotini Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdai, t. y. tie, kuriuos Lietuvos ūkininkai naudoja retai, labai retai arba iš viso nenaudoja (atsakymai „retai“, „labai retai“ ir „niekada“ susumavus sudaro daugiau nei du trečdalius, t. y. 66,6 proc. visų atsakymų). Išreitinguoti tyrimo rezultatai pateikti 2 paveiksle.

2 pav. Lietuvos ūkininkų socialinės atsakomybės raiškos būdai dalyvavimu grįšto vietos bendruomenių vystymo požiūriu

Šaltinis: sudaryta autorės.

Labiausiai paplitę Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdai įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Apibendrinant apklausos rezultatus matyti, kad Lietuvos ūkininkams svarbiausia SA raiškos forma įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes yra skaidrių ir viešąjį interesą ginančių santykių palaikymas su vietos valdžia – nuolat ir dažnai tokius santykius palaiko iš viso 47,2 proc. apklaustųjų. Antrąją pagal populiarumą poziciją (42,0 proc.) Lietuvos ūkininkai priskiria atsižvelgimui į vietos bendruomenės interesus vystant ūkį. Tradiciniuose bendruomenės renginiuose ir šventėse nuolat ir labai dažnai dalyvauja 39,8 proc. ūkininkų. Turimais įgūdžiais ir įgyta patirtimi su bendruomenės nariais nuolat ir dažnai dalijasi 36,0 proc. Lietuvos ūkininkų. Tačiau įvertinant tai, kad bendradarbiavimui su įvairiomis tyrimų laboratorijomis ir universitetais Lietuvos ūkininkai skiria mažiausiai dėmesio (paskutinioji pozicija: „niekad“, „labai retai“ ir „retai“ – net 88,3 proc. ūkininkų), galima teigti, kad kol kas Lietuvos ūkininkai labiau linkę dalintis su bendruomenės nariais savo praktine patirtimi, nei inovacijomis, kurias kuria ir skleidžia mokslinių tyrimų institucijos. Ir penktoji pozicija tarp labiausiai paplitusių Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdų įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes tenka ūkio valdose esančių kultūros paveldo objektų saugojimas (33,5 proc.). Šią veiklą nuolat vykdytys nurodė net 24,0 proc. apklaustų ūkininkų. Tarp nuolat vykdomų Lietuvos ūkininkų SA įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes būdų ši pozicija pirmauja.

Plėtotini Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdai įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Vienas labiausiai vystytinų ūkininkų SA raiškos būdų yra savanorystė ir kitų skatinimas savanoriauti dėl bendruomenės gerovės. Savanorystei atiteko priešpaskutinioji pozicija (87,5 proc.) – niekada nesavanoriavo 55,3 proc., labai retai ir retai – 32,3 proc. Lietuvos ūkininkų. Tarp niekada Lietuvos ūkininkų neatliekamų veiklų, po bendradarbiavimo su įvairiomis tyrimų laboratorijomis ir universitetais (65,3 proc.), užėmė vietovės tradicijomis grįstų technologijų ir procesų taikymas, kur tai padaryti yra įmanoma. Ši veikla dėl savo specifiškuo išskirtina tarp kritinių plėtotinų ūkininkų SA įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes būdų, nes siejasi su tautinio ir kultūrinio paveldo išsaugojimu, kuriam skiriama vis dar pernelyg mažai dėmesio. Kiti Lietuvos ūkininkų dar menkai pripažįstami vietos bendruomenės įtraukimo ir vystymo būdai – moralinės ir materialinės pagalbos teikimas labiausiai pažeidžiamiems vietos bendruomenės nariams ir jų grupėms ir prisidėjimas finansiškai prie bendruomenės vystymo projektų, renginių. Niekada moralinės pagalbos bendruomenės nariams neteikė 47,0 proc., materialinės pagalbos – 47,4 proc. Lietuvos ūkininkų. Finansiškai prie bendruomenės vystymo projektų niekada nėra prisidėję beveik tiek pat – 49,2 proc. apklaustųjų.

Kiti Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdai įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes. Apklausoje dalyvavusių ūkininkų taip pat buvo prašoma nurodyti, kaip dar kitaip jie prisideda vystant savo vietos bendruomenes. Tarp nurodytų papildomų iniciatyvų ūkininkai dažniausiai nurodė aplinkos tvarkymą, talkų organizavimą, dalyvavimą organizuojant renginius, sakralinių objektų (bažnyčių, šventorių) teritorijų priežiūrą, naudojant ūkininko techniką. Buvo atkreiptas dėmesys ir į vertybinių bendruomenės sampratos pamatą: „Kas yra bendruomenė? Jei tai sąrašas

žmonių, kurie iš Europos bando pasiimti pinigų, tai tokiai bendruomenei visiškai nepritariu. Jei bendruomenė – kartu gyvenančių žmonių grupė, tai galioja visos žmoniškos vertybės: ir labdara, ir pagalba, ir atjauta.“

Apibendrinant atlikto tyrimo rezultatus galima teigti, kad dalyvavimu grįstas vietos bendruomenių vystymas ūkininkų SA kontekste Lietuvoje yra pirminėje vystymosi stadijoje. Remiantis apklausos rezultatais, teoriniame modelyje nuosekliai atspindėtos pamatinės SA vertybės, pradedant pagalba labiausiai pažeidžiamiems vietos bendruomenės nariams ir jų grupėms, ir baigiant dalijimusi patirtimi ir įgūdžiais, persislenka į kitas pozicijas, taip suponuodamos aiškesnes ūkininkų SA skatinimo kryptis naudojant įvairias ūkininkų rėmimo priemones.

Išvados

1. Evoliucionuojanti viešojo administravimo paradigma vis didesnę reikšmę teikia dalyvavimui, kurio tyrinys sudėtingėja, apimdamas vis daugiau su kitomis socialinių mokslų paradigmomis persidengiančių elementų, būdingų dalyvavimu grįstam valdymui ir vystymui. Decentralizuotos politikos efektyvumas ir lankstumas struktūrinių veiksnių požiūriu tampa kritiniais visuomenės įtraukimo į jos opiausių problemų sprendimą sėkmės veiksniais bendruomenių lygmeniu. Pasirinktų bendradarbiavimo formų kritinėmis veiksmingumo sąlygomis tampa potencialių sąveikos dalyvių sąvęs kaip atsakingo bendruomenės nario-vystytojo savivoka, vertybės, motyvacija, gebėjimai, galimybės įsitraukti ir prisidėti prie vietos bendruomenės vystymo dalyvaujant. Šių charakteristikų rinkinys atspindi vieną iš socialinės atsakomybės (SA) paradigmos į išorinę aplinką nukreiptų dedamųjų – vietos bendruomenės, kurioje veikia tam tikras sąveikos dalyvis, t. y. suinteresuotasis, įtraukimą ir vystymą.
2. Ūkininkų veiklos specifika lemia, kad jų artima išorinė aplinka, kurioje gali įvykti sąveika su vietos bendruomene, t. y. jos įtraukimas ir vystymas, pirmiausia glaudžiai siejasi su žemės valdomis, kuriose veikia ūkis. Ūkininkų SA kontekste vietos bendruomene laikytini geografiniu požiūriu ūkininko valdų kaimynystėje išsidėstę suinteresuotieji, galintys įvairiai dalyvauti vietos bendruomenėje, įkūnijant vieną ar keletą persidengiančių vaidmenų. Bendriausia SA koncepcijos prasme prisidėjimas vystant vietos bendruomenės suprantamas kaip gyvenimo kokybės gerinimas artimoje aplinkoje esančiai populiacijai. Bendruomenių įtraukimo ir vystymo tikslas SA požiūriu pasiekiamas tuomet, kai vietos bendruomenės nariai pradeda aktyviai siekti pilietinio dalyvavimo, įgyja lygias teises, galimybes ir pasiekia orumo nežeminančio gyvenimo lygio, nepalikant terpės pasireikšti bet kokio tipo diskriminacijai.
3. Lietuvos ūkininkų reprezentatyvaus tyrimo rezultatai atskleidžia, kad Lietuvos ūkininko kaip atsakingo bendruomenės nario-vystytojo savivokai reikšmingos įtakos turi lyties, amžiaus, išsilavinimo ir jo įgijimo

laikmečio, ūkio dydžio, ūkio veiklos trukmės ir specializacijos parametrai. Darbo vietų bendruomenės nariams kūrimui ir palaikymui svarbiausi yra ekonominiai ir socialiniai parametrai. Tarp labiausiai paplitusių Lietuvos ūkininkų SA raiškos būdų įtraukiant ir vystant vietos bendruomenes išsiskiria skaidrių ir viešąjį interesą ginančių santykių palaikymas su vietos valdžia, tarp labiausiai plėtotinų – bendradarbiavimas su įvairiomis tyrimų laboratorijomis ir universitetais.

Literatūra

1. Bryson, J. M.; Crosby, B. C.; Bloomberg, L. Public value governance: Moving beyond traditional public administration and the new public management. *Public Administration Review* 74(4) (2014): 445–456.
2. Brown, T. Beyond the Participatory Development: Pathways Forward to Sustainable Rural Development. *Social Transformations: Journal of the Global South* (2017): 3–30.
3. Carroll, A. B. Carroll's pyramid of CSR: taking another look. *International Journal of Corporate Social Responsibility* 1(1) (2016): 3.
4. Coleman, E. A. Behavioral Determinants of Citizen Involvement: Evidence from Natural Resource Decentralization Policy. *Public Administration Review* 74(5) (2014): 642–654.
5. Baldock, D.; Hart, K.; Scheele, M. *Public goods and public intervention in agriculture*, European Commission: European Network for Rural Development, 2010, [online]. Available at: <<http://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/fms/pdf/875D2197-B61D-D700-8EE2-B21C04AB9B59.pdf>>.
6. Dahl, A.; Soss, J. Neoliberalism for the common good? Public value governance and the downsizing of democracy. *Public Administration Review* 74(4) (2014): 496–504.
7. Domarkas, V. Viešojo administravimo paradigmos kaitos atspindžiai dešimtmečio pabaigos publikacijose. *Viešojo politika ir administravimas* 10(1) 2011: 9–16.
8. Dwyer, P. C.; et al. Sources of volunteer motivation: Transformational leadership and personal motives influence volunteer outcomes. *Nonprofit Management and Leadership* 24(2) (2013): 181–205.
9. European Commission, *European Union: Statistical Factsheet*, January 2016, [online]. Available at: <https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/statistics/factsheets/pdf/eu_en.pdf>.
10. European Commission, *EU's Multiannual Financial Framework (MFF) for the years 2014 to 2020*, November 19, 2013 [online]. Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-1096_en.htm.
11. Freeman, R. E. *Strategic management: A stakeholder approach*. Cambridge University Press, 2010.
12. Fung, A.; Wright, E. O. Deepening democracy: innovations in empowered participatory governance. *Politics & Society* 29(1) (2001): 5–41.
13. Fung, A.; Wright, E. O. *Deepening democracy: Institutional innovations in empowered participatory governance*. Vol. 4. Verso, 2003.

14. Fung, A. Putting the public back into governance: The challenges of citizen participation and its future. *Public Administration Review* 75(4) (2015): 513–522.
15. Geiser, Ch.; Okun, M. A.; Grano, C. Who is motivated to volunteer? A latent profile analysis linking volunteer motivation to frequency of volunteering. *Psychological Test and Assessment Modeling* 56(1) (2014): 3–24.
16. Harrison, J. S.; Freeman, R. E.; de Abreu, M. C. S. Stakeholder Theory As an Ethical Approach to Effective Management: applying the theory to multiple contexts. *Revista Brasileira de Gestão de Negócios* 17(55) (2015): 858.
17. Hart, R. A. *Children's participation: The theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care*. Routledge, 2013.
18. Yang, A.; et al. The use of spatial econometrics, stakeholder analysis and qualitative methodologies in the evaluation of rural development policy. *Journal of Environmental Assessment Policy and Management* 17(2) (2015): 1550023.
19. Ife, J. *Community development in an uncertain world*. Cambridge University Press, 2013.
20. Jamali, D.; Karam, Ch.; Blowfield, M. eds. *Development-Oriented Corporate Social Responsibility: Volume I: Multinational Corporations and the Global Context*. Vol. 1. Greenleaf Publishing, 2015.
21. Kettl, D. F. *The transformation of governance: Public administration for the twenty-first century*. JHU Press, 2015.
22. Kovner, A.; Lerner, J. Doing well by doing good? Community development venture capital. *Journal of Economics & Management Strategy* 24(3) (2015): 643–663.
23. Lee, S. J.; Kim, Y.; Phillips, R. Exploring the intersection of community well-being and community development. *Community well-being and community development*. Springer International Publishing, 2015: 1-7.
24. Li, Y.; Hunter, C. Community involvement for sustainable heritage tourism: a conceptual model. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 5(3) (2015): 248–262.
25. Lietuvos žemės ir maisto ūkis 2015 = Agriculture and food sector in Lithuania 2015. Autorių kolektyvas: R. Melnikienė – vadovė... [et. al.]. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2016.
26. Lloyd-Jones, T.; Rakodi, C. *Urban livelihoods: A people-centred approach to reducing poverty*. Routledge, 2014.
27. Mohan, G.; Stokke, K. Participatory development and empowerment: the dangers of localism. *Third World Quarterly* 21(2) (2000): 247–268.
28. Moon, J. The social responsibility of business and new governance. *Government and Opposition* 37(3) (2002): 385–408.
29. Obach, B. K.; Tobin, K. Civic agriculture and community engagement. *Agriculture and Human Values* 31(2) (2014): 307–322.
30. O'Faircheallaigh, C. Community development agreements in the mining industry: an emerging global phenomenon. *Community Development* 44(2) (2013): 222–238.
31. Oostlander, J., et al. Leadership and volunteer motivation: A study using self-determination theory. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly* 43(5) (2014): 869–889.
32. Osborne, S. P.; ed. *The new public governance: Emerging perspectives on the theory and practice of public governance*. Routledge, 2010.

33. Panwar, R.; et al. The effect of small firms' competitive strategies on their community and environmental engagement. *Journal of Cleaner Production* 129 (2016): 578–585.
34. United Nations. *Participatory governance and citizens' engagement in policy development, service delivery and budgeting*, Economic and Social Council, 29 January 2007.
35. Patapas, A.; Raipa, A.; Smalskys, V. New Public Governance: The Tracks of Changes. *International Journal of Business and Social Research* 4(5) (2014): 25–32.
36. Risse, T., ed. *Governance without a state?: policies and politics in areas of limited statehood*. Columbia University Press, 2013.
37. Roberts, A.; et al. The experience of community first responders in co-producing rural health care: in the liminal gap between citizen and professional. *BMC Health Services Research* 14(1) (2014): 460.
38. Rotberg, R. I. Good governance means performance and results. *Governance* 27(3) (2014): 511–518.
39. Taylor, B. M.; Van Grieken, M. Local institutions and farmer participation in agri-environmental schemes. *Journal of Rural Studies* 37 (2015): 10–19.
40. Turner, R. A.; et al. Measuring good governance for complex ecosystems: Perceptions of coral reef-dependent communities in the Caribbean. *Global Environmental Change* 29 (2014): 105–117.
41. Warburton, D. *Community and sustainable development: participation in the future*. Routledge, 2013.
42. Wheeler, S. M.; Beatley, T. *Sustainable Urban Development Reader*. Routledge, 2014.

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. MIP-098/2015).

Participatory development of local communities in the context of farmers' social responsibility

Rita Vilké

Abstract

The ongoing multifaceted crisis of the 21st century demonstrates tight interconnectivity among governments, business and civil society as well as the urgent need for change. Permanent transformations cause changes in all areas of activity, principles and actors, which result in meaningful shifts in the public governance paradigm.

This paper examines the participatory development of local communities from the perspective of farmers' social responsibility. The underlying research question is: "What level of social responsibility is assumed by farmers to support the involvement and development of a local community?" To answer the research question, positivist methodology was applied. Theoretical modelling was used to localize the research object – the participatory development of local communities - in conjunction with relevant paradigms of new public governance and corporate social responsibility. Farmers' social responsibility was defined and theoretically explained from the participatory development approach. A representative empirical study was performed in Lithuanian farms.

Research results show that the participatory development of local communities in the context of farmers' social responsibility is just evolving in Lithuania. The top five responsibilities most often assumed by Lithuanian farmers and even those never assumed lack core values of social responsibility due to its rare occurrence, and thus give foresight for more targeted development of farmers' social responsibility in the future in the field of farmers' support schemes.

Acknowledgements. This research was funded by a grant (No. MIP-098/2015) from the Research Council of Lithuania.

Rita Vilké, Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto Kaimo plėtros skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, vadovaujanti skyriui.

El. paštas: rita.vilke@laei.lt

Rita Vilké, Lithuanian institute of agrarian economics, Department of rural development, Senior researcher, Head of department.

E-mail: rita.vilke@laei.lt

Straipsnis įteiktas 2016 m. kovo–rugsėjo mėn., recenzuotas, parengtas spaudai 2016 m. gruodžio mėn.